

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának

Doktori Iskolája

Dr. Mondovics Napsugár

**A társadalmi öngondoskodás egyházi és civil
alakzatai Magyarországon a dualizmus korától
napjainkig**

PhD értekezés

Témavezetők

Dr. Dr. h. c. Ádám Antal

professor emeritus

Dr. habil. Herger Csabáné

egyetemi docens

Pécs 2016

I. Az értekezés központi kérdései

A szolidaritással rokon vonásokat mutató társadalmi öngondoskodás a társadalom különböző csoportjainak egyéni meggyőződésen alapuló felelősségvállalása és cselekvése a szükségekben levők iránt. A definícióból egyértelművé válik, hogy kutatásom tárgya egybeesik az emberi jogok második generációjához tartozó szociális jogok körével, amelyek az egyén szociális biztonságának előmozdításáért az állam aktív beavatkozására mutatnak rá.

Az értekezés témája a szociális jogok oldaláról is vizsgálható, azonban nem véletlenül választottam a társadalmi felelősség oldaláról közelítő megvilágítást, amely nem ellentétes és nem összeegyeztethetetlen a rászorulókat ellátó szociális jogokkal. Míg utóbbiakkal számos jogdokumentum és szakkönyv foglalkozik, hangsúlyozva, hogy rászorulóként mit kaphatunk, mire vagyunk jogosultak, addig kevesebb szó esik az adni tudók, a munkaképességgel rendelkezők önként és tudatosan vállalt felelősségéről.

A társadalmi öngondoskodás kiindulópontja az egyéni felelősség tudatos vállalása, amelyben elsőséget élvez a magánadományozás és az önkéntesség vizsgálata. E két tevékenység fejlődését, jogszabályi elismerését, hatásait, a vonatkozó statisztikák ismertetését a kutatás fő áramának tartottam, és részletes feltárásukhoz a következő kutatási kérdéseket fogalmaztam meg. Mi lehet a magánadományozás és az önkéntes munka szerepe és motívuma az egyes társadalmi célok megvalósításában? Milyen szabályozás alá esett a két tevékenység? Milyen módszerekkel aktivizálták a társadalmat a mindenkori civil szervezetek képviselői? A vallási hovatartozás, felekezeti háttér befolyásolja-e ezek alakulását? Alacsony társadalmi aktivitás mellett milyen lehetőségei vannak a civil szervezeteknek a fennmaradásra? Milyen modellekhez, munkamegosztáshoz vezet ez az állam és a nem-kormányzati szervezetek között? Milyen hatást ér el az önkéntes tevékenységek vállalására megalkotott jogszabályi kötelezettség? Mennyiben érdekeltek a civil és közfeladatokat ellátó egyházi szervezetek a filantrópia és az önkéntes tevékenység fogadására, fejlesztésére?

E körben az jelentette a vizsgálódás tárgyát, hogy a nem-kormányzati szereplők milyen kapcsolatban vannak az állammal, mint vállalt feladataik egyik lehetséges finanszírozójával? Milyen együttműködés jellemzi kapcsolatukat és erre a politika milyen befolyással van? Milyen szempontok mentén alakítja az állam a partneri viszonyt, illetve ad át közfeladatokat civil vagy egyházi fenntartóknak, szolgáltatóknak? Mi az alapja a civil és egyházi partnerek közötti különbségtételnek? Hangsúlyoznom kell, hogy a két entitás közül a civil szervezeti kör

jelenti a kutatás tárgyát, mivel a civil szervezetek ilyen feladatok végzésére alakulnak, míg az egyházak hitéleti tevékenységük folytatására. Utóbbiak másodlagosan betöltenek társadalmi feladatokat is – egyre növekvő mértékben –, ennek feltárása és értékelése is elengedhetetlen volt a kutatásban, de másodlagos jelleggel. Az egyházak vizsgálatát indokolta az is, hogy az általuk képviselt erkölcsi, vallási értékeken túl jelentős tradíciója van a felekezeti szerepvállalásnak.

A harmadik kérdéscsoportot a fentiek jogi háttéranyagának ismertetése jelentette, az alábbi hangsúlyokkal. A gyülekezési és egyesülési jog szabályozása hogyan formálta a polgárok vállalkozó kedvét a társadalmi öngondoskodásban? A dualizmus korára és a Horthy-korszakra egyaránt jellemző rendeleti szabályozás mit eredményezett a szférában? A jogi szabályozás hiányosságai, a történelmi helyzet, a politika mennyiben vezettek a civil szektor jelenlegi állapotához, és milyen hatásuk érzékelhető napjainkban? Az olyan definíciók jogszabályi rögzítése, mint a civil szervezetek, az egyházak, az önkéntes tevékenység, közhasznúság milyen lényeges változásokat hoznak a szektor működésében?

Kézenfekvőnek bizonyult a hagyományos feladatok számbavétele, úgymint a szociális ügyek, az egészségügy és az oktatás. Azonban terjedelmi okokból további szűkítést kellett megfogalmaznom, így a szociális szféra, a szociális ellátások és az ezek kiegészítésére irányuló karitatív tevékenységek kerültek figyelmem középpontjába, amit az olyan egyetemes erkölcs is indokolt, mint a legszegényebbek támogatása. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az értekezés a mechanizmusok megértése okán ne tartalmazna példákat más közfeladatok ellátására – mint az oktatás ügye –, ezek azonban háttérben maradnak.

A történeti példák feltárása az értekezés kiemelt célja volt, a szerveződések, civil szervezetek szerepét, az intézményesülés jelentőségét igyekeztem megérteni. A társadalmi öngondoskodás kutatásakor éppen a fentiekre nézve vizsgálom a polgári korszakot és annak egyesületeit Magyarországon. Az egyesülési jog hazai szabályozását 1867-től 1945-ig tekintem át, függetlenül attól, hogy az idézett egyesületek közül több már ezt megelőzően megkezdte működését. Bár a vonatkozó szakirodalom a hazai önszerveződés-történetet korábbra datálja, – a 18. században megjelent szabadkőműves mozgalom megjelenéséhez köti, és azt egyben első cezúrájának is tartja – a kiegyezés utáni időszakot mintegy második virágkornak tekinti, egészen Magyarország II. világháborúba lépéséig. A kiegyezés éve azért is kínálkozott a téma időbeli behatárolásakor, mert az 1867. február 20-án kinevezésre került magyar felelős minisztérium a közjogi stabilizáció keretében életbe léptette az 1848. évi szabadságjogokat,

ezzel együtt az egyesülés szabadságát is. Mindezen felül az osztrák-magyar kiegyezés nyitott utat a modern polgári állam korlátozott megteremtésének.

II. Az értekezés felépítése és az alkalmazott módszerek

Az értekezés az első, bevezető fejezetet követően öt nagy fejezetre tagolódik. A második fejezetben az elméleti alapokat körvonalaztam, amit a történeti rész vizsgálata követett, az 1867-1989 közötti időszakban (harmadik fejezet). A kutatás gerincét ez a jogtörténeti elemzés, illetve a hasonló hangsúllyal részletezett hatályos szabályozás értekező bemutatása alkotják (negyedik fejezet). A gyakorlat vizsgálatára empirikus felmérést készítettem (ötödik fejezet), amelyben magyarországi karitatív szervezeteket kerestem fel, hogy a kutatásban felmerült kérdések mentén működésüket tanulmányozzam. A kutatás összegzéseként fogalmaztam meg azokat a de lege ferenda javaslatokat, amelyek megállapításaimat a jogalkotás lehetőségeivel, eszközeivel kötik össze.

Már az első kutatási feladatok megfogalmazásakor szembesültem azzal a ténnyel, hogy a közösség, a társadalom egyes csoportjainak érdekeit képviselő áldozatkész magatartás elsősorban nem jogi természetű kérdés. Az egyén motiváltságát elsősorban nem a jogtudomány, hanem az embert középpontba helyező teológia, pszichológia és kulturális antropológia kutatja, míg az ebből kiinduló közösség- és társadalomszervezés már filozófiai, államtudományi, politikatudományi és szociológiai összefüggéseket feltételez. Az értekezés tárgyának multidiszciplináris jellegéből fakadóan ezért a vonatkozó szakirodalmat több tudományterület áttekintésével elemeztem.

Az elméleti alapokat keresve döntenem kellett arról, hogy az egyén felelősségének elemzésében meddig tekintek vissza: átfogó, az ókori filozófiától a középkori keresztény értelmezéseket érintő, a reneszánsz, a felvilágosodás és a 18-19. századot jellemző izmusok talaján keresem a társadalmi öngondoskodás mozgatórugóit, elveit. Meggyőződésem, hogy az elmélet kutatásának terjedelmi korlátaira is tekintettel a több évezredre kiterjedő áttekintés helyett annak a forrásnak a kiválasztása volt célravezető, amely egyetemes értékei átadásával újra és újra felbukkant, kihatott az európai kultúrkörben releváns későbbi irányzatokra is. Ennek szellemében az Európa zsidó-keresztény gyökereit jelentő mózesi törvényben lefektetett normákat és az ószövetségi Izrael társadalmában „kihúzott” szociális hálót ismertetem, ennek

újszövetségi értelmezése mellett. A bibliai hermeneutika módszerével elemeztem az idevágó szakaszokat, illetve a teológiai szakirodalmat.

A történeti fejezet forrásait a fellelhető egy(esü)leti kataszterek, a kis számú statisztika jelentették, valamint bizonyos jogszabályok értelmezése, kifejezetten a gyülekezési, egyesületi jog fejlődésének történetéből. Három megye – Somogy, Baranya, Nógrád – egyesületi katasztere alapján kísérletet tettem a felekezetekhez kötődő, nevükben felekezeti jelzöt használó szervezetek tipizálásának elemzésére, a vallási egyetek ismertetőjegyeinek rögzítésére. A kataszterekben közölt levéltári adatok egybeeső időszakokat dolgoztak fel, ezért összehasonlító elemzést végeztem. A történeti részt három idővonal határolja, az 1867-1918 közötti, azt követően az I. világháború és a civil szervezetek politikai felszámolását jelentő 1945. év közötti intervallum, végül a rendszerváltozásig tartó időszak. Az 1918. év mint szakaszhatár megjelölésének oka volt, hogy a világháború megtizedelte az egyesületi élet virágzásához elengedhetetlenül fontos humán és anyagi erőforrásokat, megtörte a polgári kor lendületét, és előkészítette a szabályozás szigorítását. Önmagáért beszél az 1945. év, amikor több ezer szervezetet szüntettek meg, tekintet nélkül céltevékenységeikre, és vezették be a társadalmi szervezet fogalmát. 1989, a rendszerváltozás éve az önszerveződések előtt is új lehetőségeket nyitott, mind a gyülekezési jogról szóló 1989. évi III. törvény, mind az egyesületi jogról szóló 1989. évi II. törvény megalkotása miatt, nem utolsó sorban pedig a civil tenni akarás és lelkesedés okán. Mindhárom szakasz vizsgálati módszerül a jogszabályok elemzése, a vonatkozó szakirodalom ismertetése és nem utolsó sorban a jogalkalmazó szervek joggyakorlatának értékelése szolgált.

Az egyesületi jog jelentősebb normáinak pusztán ismertetése nem lehet célom, hiszen kiváló tanulmányok születtek már e témában, ezért kiemelten fontosnak tartom a szabályozással párhuzamosan a mögöttes politikai akarat, államhatalmi koncepció ismertetését. Vizsgálódásom második területe, az anyagi feltételek megteremtésének példái nyomán és ehhez hasonlóan a mögöttes emberi akaratot, törekvéseket és azok mozgatórugóit kerestem. Ezért a jogszabályi feltételek ismertetését követően kitérek a finanszírozási oldal bemutatására, az egyesületek alapítóinak, tagjainak kreatív és lelkesült hozzáállására. A két téma egybekapcsolása ugyanis egymás mellé állítja az egyesületi élet virágzásának „felülről” biztosított jogi és „alulról” táplálkozó anyagi oldalát. Más kutatókkal együtt meggyőződésem, hogy a „magyar múlt, a magyar megoldások” megismerése önmagában is feladat a civil szféra jelenkori erősítésében. Itt kell azt a megállapítást is tennem, hogy az egyesületfogalom változásait nem követem végig.

Mivel a 19. századi forrásadottságok meglehetősen hiányosak, a gazdagabban dokumentált egyesületek, amelyek tudományos közleményekkel vagy akár törvényjavaslatokkal is a nyilvánosság előtt szerepeltek, hangsúlyosabb szerepet kapnak a tanulmányban. A budapesti alapítványok kutatása a legkézenfekvőbb, részben azok nagy száma, részben példaértékű volta miatt.

A történeti fejezetet követően a hatályos jog került a kutatás középpontjába, ezért a korábbi jogterületek – úgymint az egyesülési jog – számos új jogterülettel bővült. Ennek oka a kutatás olyan új kérdéscsoporttal bővülése, mint a nem-kormányzati szervezetek szerepe a társadalmi öngondoskodásban, illetve a nem-kormányzati szervezetek kapcsolata a lakossággal. Jogforrásként a civil szervezetekre, az egyházakra és azok társadalmi szerepvállalására vonatkozó jogszabályok, valamint a lakossági adományozást és az önkéntes tevékenységet serkentő jogszabályok is szolgáltak. Nem feledkezhettem el az Európai Unió témánkkal összefüggő jogi normái és ajánlásai ismertetéséről – különösen az önkéntes tevékenységek preferálásáról. A civil szakma kiváló folyóirata, a Civil Szemle közölte a civil szakembereknek a kormányzati politikára vonatkozó észrevételeit, a civil szervezetek aktuális problémáit, amelyeket a kutatási tárgykörök mentén igyekeztem feldolgozni. A történeti rész statisztikájának szegénységével szemben számos lehetőség kínálkozott arra, hogy a számok oldaláról is megvilágítsam az egyes kérdéseket. A NAV, a KSH éves jelentései, valamint a Fővárosi Törvényszék Civil Főosztályán végzett betekintés, ezen felül kistérségi kutatások is rendelkezésemre álltak.

A gyakorlatról szóló utolsó fejezet természetesen nem teljes spektrumban érzékelteti a karitatív feladatok ellátását. A mélyinterjúk kérdéseinek összeállításakor arra törekedtem, hogy választ kapjak a magánszemély támogatók anyagi és időadományának jellemzőire, a karitatív szervezetekhez fűződő kapcsolatára, ezzel összefüggésben annak a modellnek a jellemzésére, amelyben elsősorban az állam és a szervezetek közötti pénzügyi viszony hangsúlyos. A karitatív szervezeteket a Karitatív Tanács adatfelvételkor fennálló összetétele szerint kerestem meg, de a megkérdezettek körét kiterjesztettem más, hozzájuk hasonló szervezetekre is. Ennek az empirikus tanulmánynak a részletes módszertani bevezetését a kapcsolódó fejezetben hasznosítottam.

III. A kutatás eredményeinek összefoglalása

- I.1. A 21. században az állampolgársági kompetenciák közé soroljuk azokat a szociális készségeket, amelyek nélkülözhetetlenek a társadalmi együttélésben, a közjó iránti elkötelezettségben és tevékenységekben, a helyi közösségek építésében. Ezek a készségek nem új keletűek, kiolvashatóak az európai zsidó-keresztény kultúrkör normáiból. Nevesítve ilyenek a tolerancia, az empátia, a segítőkészség, a méltányosság, az áldozatvállalás, a türelem és a felelősségvállalás.
- I.2. Ezek a készségek olyan egyéni értékek, amelyekre egyértelműen rámutat a Tóra, az ó- és újszövetségi kinyilatkoztatás fundamentuma. A Mózes öt könyvében található társadalomépítési alapok olyan elvekre épülnek, amelyek általánosak és egyetemesek, minden emberre és minden társadalomra érvényesek.
- I.3. A Tórában életre hívott – a családot és a társadalom összességét védő – jogintézmények szociális intézkedéseknek is minősíthetők, létrehozták és fenntartották a szociális hálót, integrálták a más nemzetiségűeket és más vallásúakat, gondoskodtak a társadalom munkaképtelen tagjairól vagy a perifériára szorultakról.
- I.4. Ezeknek a jogintézményeknek az elismerése, a deklarált normák követése egyben szocializációs folyamatot is jelent, vagyis az egyetemes elvek tanulhatóak, elsajátíthatóak. A tanulási folyamat elsődleges színtere a család volt, amely jelentőségében megelőzött más intézményeket. A felnövekvő generáció a hallott parancsolatokat összekötötte azok gyakorlatával, családon belül látta a szülő- és rokonságot megvalósulni. A kisközösségekben a közvetlen segítségnyújtás, adományozás volt jellemző, a különböző társadalmi rétegek nem zárkózhattak el egymástól, ünnepeik alkalmával évente többször emlékeztek meg a „szeresd felebarátodat, mint magadat” elvről.
- I.5. A társadalmi öngondoskodás egyetemes elveinek középpontjában az emberi személy Istentől rendelt méltósága áll, ahogy azt Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás és a 20. századi, bibliaolvasó perszonalista gondolkodók vallották, a szolidaritás és a szeretet evangéliumi elvének hangsúlyozása mellett. Világnézetük szerint az ember csak más személyek között teljesebben ki, ezért alapvető érdeke és tevékenysége a közjó elérése.
- I.6. Ebben a felfogásban az ember, az egyén erkölce, értékrendje jut meghatározó szerephez, ebből indulhat ki a társadalmi célokat közösségi, szervezeti szinten is megvalósító összefogás. Ezek az önszerveződési formák akkor lesznek sikeresek és hatékonyak, ha

tagjaik szem előtt tartják a fenti elveket, és azok mentén fogalmazzák, illetve valósítják meg közös céljaikat. Különösen igaz ez a szociális, karitatív célú szervezetekre, amelyek hosszú távú működése elképzelhetetlen humán és anyagi erőforrások adományozása nélkül. Más megfogalmazásban: a civil szervezetekben, intézményi keretek között megvalósuló társadalmi öngondoskodás alapja is az egyén korszerű értékrendje.

- II.1. Az ember társas lény mivoltából fakadóan a történelemben mindig is megtalálta az önszerveződés különböző alakzatait, de csak a demokratikus polgári államokban fogalmazódott meg az önszerveződés biztosítása és szabályozása az emberi jogok alapján. A jogalkotó szándéka egyszerre irányult a gyülekezési és az egyesülési jog biztosítására és a polgári szerveződések féken tartására, ezért az egyesülési szabadság szabályozásában mind a liberális, mind a korlátozó, tiltó intézkedések megfigyelhetők. Az állam három szerepben fejezte ki a civil szférához való viszonyát, amelyek közül az első a jogalkotás.
- II.2. A dualizmus kori magyar állam nem minősítette a civil szervezetek céljait, bár szabályozásukra alakított ki tipológiát, de értékrendbeli különbséget nem tett közöttük. Az egyetlen, jogszabályi szinten újra és újra nevesített szűrő, felhívott érték a közérdek, a közjó volt, amelyre hivatkozással még a háborús években is differenciáltak az egyesületek között. A közérdek definiálása azonban még sokáig váratott magára, jelenleg hatályos jogunkban sem találunk rá teljesen egyértelmű meghatározást.
- II.3. Az osztrák-magyar közjogi kiegyezést (1867) követő ötven év minden kétséget kizáróan az egyesületi élet virágzásának időszaka volt, annak ellenére, hogy rendeleti szintű szabályozottsága, valamint az egyesületek alapítása, működése felett felügyeleti jogkört gyakorló hatóságok sora szigorú kereteket jelentett. A jogtörténészek többsége ennek okán névlegesnek látja a kor egyesülési szabadságát. Az egyesületek nagy száma, a célok sokfélesége és a jelentős mennyiségű kutatási anyag azonban azt igazolja, hogy a jogalkotó ezzel nem szegte kedvét a jogaira ébredő polgárságnak a társadalmi feladatok vállalásában.
- II.4. Aktivitásuk csökkenését a két világháború között több tényezőre vezethetjük vissza, amelyek közül nem elhanyagolható a háború okozta emberi és anyagi veszteség. Az állami beavatkozás és a politika egyértelműen negatív hatást gyakorolt az alulról szerveződő közösségekre. Ennek egyik oka volt az állam szociális szerepvállalása a 19. század végétől kezdődően. A szociális feladatok fokozatos átvétele azonban magasabb

adóterheket jelentett és olyan intézményesülést, amelyből a kezdeti együttműködések után kiszorult a sok éves tapasztalattal rendelkező civil szakember.

- II.5. A civil kurázsi hanyatlását a Horthy-korszak jogszabályai erősítették, mivel mind állami, mind egyházi szinten megkezdődött a felülről képzett, ideológiai érdekek mentén létrehozott szervezetek korszaka, amely feleslegessé tette a polgári aktivitást. A Horthy-korszak rendeletei lehetővé tették az egyesületek többségének végleges megszüntetését is, vagyonuk azonnali elkobzása mellett. Emellett az egyesülési közjog története már az 1930-as években példát szolgáltat a kötelező egyesületi részvételre is, valamint a párttagok által irányított belső egyesületi életre. Részben e rendeletek alapján 1945-től a kommunista diktatúra folytatta a megmaradt szervezetek felszámolását, ingatlanvagyonuk kisajátítását.
- II.6. Az állam mind az egyesületi gondolat, mind a társadalmi felelősségvállalás szintjén máig nehezen ledolgozható károkat okozott az általa preferált, egyházi vagy a dolgozó nép érdekeit szolgáló társadalmi szervezetek létrehozásával. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az állam a polgár helyére állt és jelölte ki a követendő értékeket, célkitűzéseket. Ezzel az állam túllépett jogalkotó szerepének klasszikus keretein, és beavatkozott a társadalom egészséges önszerveződésébe (második szerepkör).
- III.1. Az állam harmadik megfigyelhető szerepe a (szociális) gondoskodás, amelyben többféle intenzitással volt jelen a 20. század elejétől. A jóléti vagy szociális állam egyértelműen a szociális igények kielégítésére, az ebből fakadó társadalmi feszültségek enyhítésére jött létre, és gondoskodási törekvéseivel beavatkozott a magánjogi és közjogi viszonyokba, a szolgáltatások piacába.
- III.2. Ennek egyik értelmezése, amikor az állam magához rendel minden feladatot és a szolgáltatások széles skáláját nyújtja, a nonprofit szervezeteknek pedig csak kiegészítő jellegű feladatok maradnak – ahogy ezt a skandináv modellben látjuk. Ehhez hasonlóan a jóléti állam szerepéhez kötődik az az elmélet is, miszerint a nonprofit szektor léte és lehetőségei összefüggenek a jóléti állam válságával.
- III.3. Azonban az állam szerepe a szociális gondoskodásban megközelíthető más módon is, tulajdonképpen az állam újradefiniálásával összefüggésben. Az állam és a társadalmi egységek egymásrautaltsága előrevetíti ugyanis a közszolgáltatások magánvállalkozásokra bízását. Ennek következményeképpen az állam partneri viszonyt alakíthat ki a nonprofit szektorral, mivel ezekre a szervezetekre számíthat a közfeladatok ellátásában.

- III.4. Aktuális kérdésként merül fel, hogy az állami és civil szektor együttműködését az államhatalom a magán- és polgári kezdeményezések ösztönzésével vagy a költségvetési forrásokból kívánja elérni. Utóbbi megoldás szükségszerűen visszavezet az „állami szolidaritás” problémaköréhez, mivel adóforintokból fedezi a szociális ellátásokat.
- III.5. A partneri viszony kialakításában az állam fontos szempontokat határoz meg, ezzel differenciál a civil szervezetek között, ami nem feltétlen jelent diszkriminációt. Az egyik ilyen kritériumrendszer a közhasznúsági kritériumokban állapítja meg a jogalkotó, amelyeknek két lényegi eleme a megfelelő erőforrások, illetve a társadalmi támogatottság felmutatása. Az állam azokat a szervezeteket minősíti közhasznúvá, amelyek képesek a társadalom megszólítására, valamint önkéntesek, szimpatizánsok és adományozók szervezésére. Ezzel az állam rámutat a civil szervezetek létrehozásának eredeti céljára, arra, hogy önkéntes társulás alapján, közösen meghatározott céljaik mentén tegyenek erőfeszítéseket a központi és helyi költségvetéstől független gazdálkodás mentén.
- III.6. Nyilvánvaló, hogy a civil szférában a szociális feladatokat ellátó szervezetek hátrányban vannak a tagdíjából gazdálkodó egyesületekhez képest, ahol a tagok érdekeltek az egyesület finanszírozásában. Azonban a polgári gondolkodásnak része az államtól független működés, a helyi társadalom megszólítása és integrálása szociális vagy karitatív célok mentén. Mind a KSH adatai, mind saját kutatásaim azt támasztották alá, hogy a civil szervezetekre – és az egyénre – máig jellemző a paternalizmus és az etatizmus.
- III.7. Mindkét saját empirikus kutatásom eredménye az, hogy hazánkban a magánadományozás és az önkéntesség is gyerekcipőben jár, a nagy karitatív szervezetek állami költségvetésből végzik tevékenységüket és csak kis mértékben támaszkodnak az önkéntes munkára. A magánadományozástól függetlenül stabil és elégséges anyagi forrással rendelkeznek az országos, nagy múltú és megfelelő lobbitevékenységet folytató szervezetek, a beérkező magánadományok „jelentéktelenek”, és jellemzően természetbeni, nem pénzádományok. Egyedül az Ökumenikus Segélyszervezet különíti el a lakossági adományokat könyvelésében a vállalati támogatásoktól, amely visszavezethető a segélyszervezet elsődleges, adománygyűjtő profiljára.
- III.8. A karácsonykor és katasztrófák idején megugró magánadományozás jól mutatja, hogy az emberek érzelmi alapon adományoznak, és sokszor kapcsolt élményeket várnak vagy lomtalanításnak élik meg az adományozást. A szervezetek igyekeznek kialakítani saját, a rájuk jellemző adományozási csatornákat. A Katolikus Karitáznál a templomi gyűjtések a leghatékonyabbak, az Igazgyöngy Alapítvány saját blogban számol be tevékenységéről és örökbefogadó programot dolgozott ki forrásai bővítésére, a Hit Gyülekezete

Szeretetszolgálat kiemelkedő mennyiségű természetbeni adományt gyűjt 34 országos helyszínen, a Baptista Szeretetszolgálat emblémája lett a cipősdoboz akció.

- III.9. Az önkéntesség értékének jogszabályi elismerése és felismertetése több törvényben is helyet kapott, melyek közül az Iskolai Közösségi Szolgálat első tapasztalatairól végeztem kérdőíves kutatást. A 2016-ban érettségiző fiatalok vegyes érzelmekkel teljesítették az iskolai szolgálatot, a jogszabályi kötelezést nem feltétlen helyeslik. Azonban azok a diákok, akik korábban is részt vettek önkéntes tevékenységben, azaz arra nem kizárólagosan az iskola szocializálta őket, elkötelezettebbek és szociálisan is érzékenyebbek. A kontraproduktív hatással szemben a jogalkotó legjobban akkor cselekszik, ha ösztönzőket épít be, és nem joghátrányt helyez kilátásba.
- III.10. A magánadományozás értékének elfogadtatására kevés jó példát találunk, az ennek speciális esetét jelentő 1%-os adományozás statisztikája is azt mutatja, hogy évtizedes tanulási folyamatot jelent a filantrópia tudatosítása.
- III.11. A partneri együttműködésben van helye és szerepe az egyházaknak is, amelyek azonban nem közfeladat-ellátásra szerveződtek, hiszen akkor nem tennének eleget az egyházalapítás feltételeinek. Az egyházak elsősorban hitélet gyakorlására alakult vallási közösségek, amelyek másodsorban társadalmi feladatokat is elláthatnak. Mind az együttműködés megvalósulásának mikéntjét, mind annak elvi értelmezését a magyarországi egyházak történelme, eddigi szerepvállalásaik is formálták.
- III.12. Az egyházi partnerekkel szemben az állam más kritériumokat határozott meg a közfeladat-ellátásban való részvételükhöz. Ennek egyik sarkalatos pontja volt a 2011. évi CCVI. törvény, amely a korábbi egyházak nagy részét megfosztotta egyházi jogállásától és vallási egyesületté, majd vallási tevékenységet végző szervezetté minősítette azokat. Az Ehtv. az országgyűlés hatáskörébe utalta annak eldöntését, hogy mely vallási közösséget tekinti jogilag egyháznak és melyet nem. A törvény arra az Alaptörvényben védeni rendelt értékre hivatkozott, amely szerint az egyházak hajlandóak a közösségi célok érdekében együttműködni az állammal. Az országgyűlés a törvény elfogadásakor megszavazta, hogy mely egyházak tevékenységében áll fenn mindkét feltétel: a valós hitéleti tevékenység és a közösségi feladatok ellátására való alkalmasság.
- III.13. Az állam ezzel a kategorizálással az 1895. évi XLIII. tc. egyházi besorolásához tért vissza, kiemelve a történelmi egyházak közfeladat-ellátásban betöltött korábbi szerepét. Az állami feladatokat (oktatás, egészségügy, szociális feladatok) átvállaló egyházaknak a Horthy-korszak közjogi irodalma köztestületi jogállást tulajdonított, melynek elméletét Erekly István dolgozta ki. Az 1895. évi XLIII. tc. rendszeréhez igazodva ezt csak a bevett

egyházak (római és görög katolikus, evangélikus, református, unitárius és izraelita) tehették meg. A törvényesen elismert egyházaknak (1905-től a baptista egyház és 1916-tól az iszlám) és a felekezeten kívülieknek, ahogy a törvény a magyarországi újabb vallási mozgalmak (nazarénusok, metodisták, anglikánok, adventisták, pünkösdiékből stb.) tagjait jogilag minősítette, ilyen lehetőségük nem volt. Ezt a koncepciót látszik erősíteni az a tény is, hogy az újabb egyháztörvény-módosítás is a jelenleg hatályosnál konkrétabb elhatárolást tartalmaz az egyházak között. Ennek jelentősége az egyházak finanszírozásában van, amely a hitéleti tevékenységek finanszírozásán kívül a közfeladatok vállalásában is megvalósul, burkoltan.

III.14.A politikai akarat szerint az állam és az egyházak együttműködése kívánatos, a kormányzat az egyházak integrációs hatását várja ettől. Tény, hogy a közfeladatok ellátásában privilegizált egyházak ezzel növekvő társadalmi szerepre tesznek szert, de megállapítható az is, hogy nem szűnnek meg, mint megannyi civil szervezet. Mindez abban az esetben vet fel alkotmányos aggályokat, ha az állam diszkriminál a partner kiválasztásakor, illetve sérül a választás lehetősége, különösen a kistélepedéseken. A közfeladatok „kiszervezése” ily módon ugyanazokat a hatásokat éri el, mint ahogy az a Horthy-rendszerben vagy az egypártrendszerben volt tapasztalható.

III.15.Az állam együttműködése az egyházakkal történelmi hagyományaikra vezethető vissza. Mivel az egyházak értékhordozó entitások, körükben nem merül fel a közhasznúsági kritériumokhoz hasonló szűrőrendszer. Az egyházi szabályozás azonban újra és újra felszínre hoz olyan szempontokat, amelyek az egyház társadalmi támogatottságát, beágyazottságát képesek mérni. Ezek a mutatók azonban nem általánosan elfogadottak és alkalmasak az egyházak közötti objektív és ésszerű különbségtételre az állam-egyház együttműködésében.

III.16.Ennek ellenére egyértelműen a történelmi egyházak irányába tolódik el például a szociális szektor intézményi fenntartása. Mivel a statisztikai adatok alapján nem előzik meg az egyházak a civil szektort sem az önkéntesek mozgósításában, sem az adománygyűjtésben, az egyházi intézményfenntartás burkolt egyházfinanszírozásnak is mondható, s így csökkenti, kiszorítja az egyéni felelősségvállalást, az állam nem több, mint újraelosztó.

III.17.Az egyházi partnerek erős versenyt alakítanak ki a közfeladatok ellátásában, főleg, ha azok átadása több éves szerződések alapján történik. Ebben a versenyben azonban háttérbe szorul, elveszik az egyén felelősségvállalása és aktivitása. Az állam és – civil

vagy egyházi – partnerei automatizált együttműködései ellenére, meggyőződésem, hogy van helye a személyes közreműködésnek, az önkéntesen vállalt szolidaritásnak.

III.18.A zsidó-keresztény etika egyetemes elvei elfogadottak az Alaptörvényben, de más jogszabályokban és az Alkotmánybíróság jogértelmezéseiben is. A társadalmi öngondoskodásra azonban nem kötelez a jogrendszer, szabályozása az értékek megnevezésére, azok védelmére szorítkozik, és ezen keresztül fejti ki jogfejlesztő hatását. A közösségi feladatok ellátására mutató elveket a jogszabályalkotás több szintjén is kifejti, ezek ellátásához keretjogszabályokat alkot, elismeri és ösztönzi az önkéntes tevékenységeket. A társadalmi öngondoskodás jogszabályi feltételei tehát többnyire adottak Magyarországon, jóllehet a jog nem mindig életre hívja, hanem csak követi a társadalmi szükségre adott megoldásokat.

III.19.Ezeknek az erkölcsi értékeknek a védelme kívánatos alkotmányi szinten, de belső értéké válásukhoz a közvetlen emberi kapcsolatokban felmutatott példák is szükségesek.

IV. A témakörben publikált irodalom jegyzéke

1. *A társadalmi öngondoskodás teológiája*. PhD Tanulmányok 11. (szerk.: Ádám Antal) Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs 2012, 397-420.
2. *The value of social self-reliance of the law*. De Iurisprudentia et Iure Publico c. digitális Jog- és Politikatudományi folyóirat 2012. 4. 64-73. <http://dieip.hu/vi-evfolyam-2012-4-szam/>
3. *Solidarity between generations: possible motives, values, and means*. In: XIII. RODOSZ konferenciakötet, Kolozsvár 2012
4. *A generációk közötti szolidaritásról*. Jura 2013. 1. 158-167. http://jura.ajk.pte.hu/JURA_2013_1.pdf
5. *Herger Csabáné: A megélt kor. Egy 20. századi oral history Ádám Antal és Rezsőházy Rudolf életútja alapján*. Jura 2013. 1. 216-218. http://jura.ajk.pte.hu/JURA_2013_1.pdf
6. *Az önkéntes tevékenység jogi szabályozása*. In: PEME VII. Ph.D. Konferencia Kötet (szerk.: Koncz István – Szova Ilona) Budapest 2013. 53-65.
7. *Jogszabályi és anyagi feltételek a társadalmi öngondoskodásban (1867-1945)*. Jura 2013. 2. 184-193. http://jura.ajk.pte.hu/JURA_2013_2.pdf
8. *Jogszabályokkal a generációk közti szolidaritásért*. In: Jog és Állam c. sorozat 18. kötete (szerk.: Rixer Ádám), Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest 2013, 181-187.
9. *A magyar vallási egyesületek múltjáról*. PhD Tanulmányok 13. (szerk.: Ádám Antal) Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs 2014, 251-268.
10. *Lessons to be learnt from the transformation of community life in Hungary (1945-1989)*. In: Journal on European History of Law, Vol.5. No1. 2014 http://www.historyoflaw.eu/english/journal_on_european_history_of_law.html
11. *Az önkéntesség és a magánadományozás tíz magyarországi szervezet működésében*. PhD Tanulmányok 14. (szerk.: Ádám Antal) Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája PTE-AJK Doktori Iskola, Pécs 2015
12. *Gondolatok a közhasznúság kritériumrendszeréről*. Jura 2016. 2. (szerkesztés alatt)

A kutatási témához kapcsolódó előadások

1. *A társadalmi öngondoskodás teológiája.* Jogász Doktoranduszok II. Pécsi Találkozója, PTE-ÁJK, Pécs 2012. április 20.
2. *The value of social self-reliance of the law.* Rechtshistorisches Partnertreffen der Universität Pécs und der Karl-Franzens-Universität Graz, PTE-ÁJK Jogtörténeti Tanszék, Pécs 2012. október 8.
3. *Jogszabályokkal a generációk közti szolidaritásért.* KRE Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai találkozója, KRE-ÁJK, Budapest 2012. november 24.
4. *Soliradity between generations: possible motives, values, and means.* XIII. RODOSZ Konferencia, Babes-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár 2012. november 9-10.
5. *Az önkéntes tevékenység jogi szabályozása.* „Együtt a biztosabb tudományos karrierért, a jövőtervezésért”c. konferencia a Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület rendezésében, Budapest 2013. október 11.
6. *Legal and financial background in social support (1945-1989).* „Tradition and Reform in the European Legal History. Tradition und Reform in der europäischen Rechtsgeschichte”. The fourth common conference of the Chair for Legal History of the University Jagiellonski and of the Department of Legal History of the University Pécs PTE-ÁJK Jogtörténeti Tanszék, Pécs 2014. március 27-30.
7. *The role of ecclesiastical organizations and churches in social self-reliance in Hungary (1867-2016).* Tudományos előadás, Religion in the Public Space c. konferencia, Jagiellonian University, Krakkó 2016. április 28-30.